

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ХАРКІВСЬКИЙ ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

Випуск 10

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Харківський історіографічний збірник

Випуск 10

Харків
2010

УДК 930
ББК 63.3я5
Х21

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
ХНУ імені В.Н. Каразіна (протокол № 4 від 26.03.2010)*

Редакційна колегія:

д-р. іст. наук, проф. С.І. Посохов (головний редактор), д-р. іст. наук, проф. В.І. Астахова, д-р. іст. наук, проф. А.Г. Болебрух, канд. іст. наук, доц. В.Ю. Івашенко, д-р. іст. наук, проф. О.Д. Каплін, канд. іст. наук, проф. С.М. Куделко, канд. іст. наук, доц. О.Г. Павлова (відповідальний секретар), д-р. іст. наук, проф. В.В. Петровський, д-р. іст. наук, проф. Р.Я. Пиріг, доц. В.Г. Пікалов, д-р. іст. наук, акад. НАНУ П.Т. Тронько.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077 Харків, пл. Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, історичний факультет.

Тел.: (057) 707-54-78; факс (057) 702-03-79

E-mail: istfak@univer.kharkov.ua; <http://www-history.univer.kharkov.ua>

Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 8073 від 29. 10. 2003 р.

X21 Харківський історіографічний збірник. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – Вип.10. – 402 с.
ISBN 978-966-623-661-9

У черговому випуску наукового збірника зібрано статті з широкого кола проблем теорії та історії історичної науки та освіти.

Для викладачів, науковців, усіх, хто цікавиться проблемами історіографії та методології

На обкладинці використано літографію «Вічні птахи» члена Національної спілки художників України Н.С. Вербух.

ISBN 978-966-623-661-9

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення 2010.

© Автори.

Від редактора

Ви тримаєте у руках 10-й випуск «Харківського історіографічного збірника». Колись, на початку 1990-х років, ми мріяли про те, щоби друком вийшло п'ять випусків, й тим самим відбулася «серія» наукових збірників. Але, з часом, це видання, по суті, перетворилося на науковий журнал. Звичайно, так його можна назвати лише умовно, адже він виходить не часто. Втім, на нашу думку, окрім того, що це видання надає можливість оприлюднити результати своїх пошуків та роздумів, воно виконує й важливі інформаційну, організаційну та комунікативну функції. Завдяки цьому виданню ми краще дізнавалися один про одного і в цілому про наше співтовариство історіографів. Ми перестали відчувати себе самотніми, і знайшли чимало однодумців. Наші «Астаховські читання» ставали своєрідним «продовженням» збірника, оскільки надавали можливість неформального спілкування.

Звичайно, головним редактором став тогочасний завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології проф. В.К. Міхеєв (вип. 1 – 4), але реально таку роботу почали здійснювати С.М. Куделко (заст. гол. ред.), С.І. Посохов (відп. секр., головний редактор з вип. №5) та В.Г. Пікалов. Серед тих, хто благословив це видання і увійшов до складу редколегії були професори В.Г. Сарбей, В.І. Астахова, І.І. Колесник. Вони ж стали й першими авторами збірника. В першому випуску свої матеріали надрукували також Т.М. Попова, В.І. Чесноков, А.І. Епштейн, С.М. Куделко, С.Г. Водотика, О.Л. Рябченко та ін. З часом коло тих, хто долучався до збірника, розширювалося (див. бібліографію попередніх збірників наприкінці цього випуску). Важливо зазначити, що поруч із маститими вченими на сторінках збірника друкують свої статті та матеріали молоді вчені, аспіранти та пошукувачі. Завдяки високому науковому рівню статей та високому коефіцієнту цитування з часом збірник ставав все більш відомим.

На сьогодні, можна сказати, що підготовка збірника та читань відбувається в межах трикутника: Харків – Дніпропетровськ – Москва, оскільки в основному саме представники навчальних та наукових центрів цих міст утворили свій «невидимий коледж». Втім, багатьох із нас тепер поєднує справжня дружба, а завдяки сучасним

інформаційним технологіям спілкування відбувається досить регулярно.

З самого початку ми намагалися зробити кожен із випусків тематичним, а також урізноманітнити рубрики. Відповідно, як правило, перша частина збірника містила статті, які ставали предметом обговорення на «Астаховських читаннях». Поряд із тим, у кожному випуску були рубрики «проблеми історичної освіти», «документи та матеріали», «спогади», «рецензії та огляди» тощо. Завдяки цьому ми намагалися привернути увагу до традицій та новацій в галузі історичної освіти, до нових праць історіографів, згадати про наших вчителів. Очевидно, що вже назва збірника зобов'язала нас першочергову увагу приділяти харківським матеріалам. Завдяки такій націленості були опубліковані цікаві статті, документи та матеріали про харківських істориків та історіографів В.І. Астахова, В.А. Барвінського, В.П. Бузескула, А.С. Вязігіна, А.П. Ковалівського, І.Л. Шермана та ін.), або харківський період життя таких видатних вчених як М.А. Барг, М.Т. Каченовський, Ю.В. Кнорозов, С.Г. Пушкарьов, В.Г. Сарбей та ін.

Звичайно, проблеми історії історичної науки, а ще більше проблеми теорії та методології вельми складні не лише для вирішення, але й для сприйняття. Тому ми, готуючи черговий випуск, завжди розраховували та розраховуємо на вдумливого читача. В міру критичного, бо критичності вистачає вже у самих історіографічних текстах. Історіограф сумнівається не менше джерелознавця. Але, як і будь хто, намагається бути зрозумілим. Саме цим пояснюються часті ремарки, посилання, цитування. Ці тексти вимагають перечитування, повільного просування коридорами сенсів. Водночас, вже наші професійні норми примушують нас шукати цікаву форму, розмірковувати над змістом кожного слова й підбирати адекватні поняття. Часто історіографічні тексти демонструють неабияку напругу між логікою та риторикою. Ймовірно, комусь такі вправи можуть видаватися дещо схоластичними, а ступінь абстрагування надмірною для історика. Втім, на наше глибоке переконання, саме у цій теоретичній площині формуються запитання, які з часом стають фактором активізації подальших пошуків широкого загалу професійних істориків. Гра з думкою, яку нерідко можна спостерігати на сторінках й нашого видання, лише на перший погляд гра.

Цього разу для обговорення ми запропонували таку основну тему: «Наукознавство та історія історичної науки». Можливо, хтось вважає, що ця тема є «етап, який пройдено». Але ми переконані, що це не так. Постмодернізм, який загострив деякі проблеми пізнання минулого, із усіх історичних дисциплін, перш за все, вплинув на історіографію. Для декого ця чергова хвиля «неоромантизму» стала виглядати як свого роду цунамі, яка руйнує все на своєму шляху. Але її можна сприймати і як освіжаючий душ. Рухливий, динамічний світ, який нас оточує, кожную мить доводить нам, що принцип відносності має стати визначальним у процесі пізнання цього світу. Цей принцип руйнує не гнучкі конструкції, він дійсно може бути смертельним для тих, хто звик до непохитних аксіом. І, відповідно, завдання сьогодення, на наш погляд, полягає не в тому, щоби зробити конструкції більш міцними, і навіть не в тому, щоби зробити їх більш гнучкими. Завдання в тому, щоби відмовитися від абсолютизації у процесі пізнання, від пошуків універсальної відмички. Ми масмо зрозуміти, що у цьому «саду Рьоандзі» ми не зможемо знайти місця, з якого побачимо всі камені одночасно (символічно, що це можна зробити, лише здійнявшись у небо!).

Стан невизначеності, який сьогодні спостерігається серед істориків (і який іноді декого із них лякає), зумовлений і тим, що переміщення інтересу від історії великих структур до людини в історії не тільки не зменшило масштабність дослідницьких завдань, навпаки, людський космос здатен запаморочити голову будь-якого дослідника. Намагання ж застосовувати старий бурдюк для нового вина не дає задовільних результатів. Від маяків у вигляді усталеної схеми, яка, здавалася, дає промінь і освітлює безпечний шлях, прийшлося перейти до користування мінливими спалахами ідей, які виникають щомиті на рухливому ґрунті пізнання. Але зазначену вище переорієнтацію дослідникам не так легко здійснити. У традиціях нашої науки довгий час було дотримання принципів однозначності в оцінках, лінійного прогресу, системності (з претензією на універсальність). А як писав К. Маркс, «традиції всіх мертвих поколінь тяжіють, як кошмар, над розумом живих» (Т.8, с.119).

Свого часу, в тому числі й на сторінках цього видання (вип. 8), була висловлена думка про «багатоликість» історіографії. Такий підхід, як нам здається, має визначати погляд на історіографію

сьогодні. Боротися за «міцність кордонів» та «дисциплінарну чистоту» у сучасних умовах не варто. Бо інакше прийдеться жити у «резервації». Краще укладати союзи, ініціювати нові рухи, визначати нові обрії. Відповідно, погляд на історіографію як на наукознавчу дисципліну – це один з можливих поглядів, який дозволить нам вирішувати свої професійні завдання за допомогою підходів, принципів, методів та категорій, які вже апробовані і активно використовуються дослідниками історії та сьогодення науки.

Втім, у тих статтях, які вміщені у цьому випуску, стосовно взаємодії історіографії та наукознавства (одразу зауважимо, що статті, у яких автори торкаються цього питання, містяться не лише у рубриці «історіографія та наукознавство») висловлені різноманітні, часом протилежні, думки. Зокрема, можна зустріти констатацію різниці у предметі цих дисциплін, що, на думку автора, унеможливило їх активну взаємодію. Дехто вважає, що досягнення наукознавства так і не були опановані історіографами. Висловлена думка й про необхідність, навпаки, історіографії активніше йти на зустріч наукознавству, так би мовити, повертаючи борги. Вочевидь, на сьогодні існує взаємонепорозуміння між дослідницькими співтовариствами, які ідентифікують себе відповідно з «науково-теоретичним» та «нарративно-гуманітарним» знанням. Таке розмаїття думок можна охарактеризувати (за Т. Куном), як період «ненормальної» науки, констатувати як кризу, і для цього дійсно є чимало підстав.

І все ж, спробуємо завершити цей невеличкий вступ на оптимістичній ноті. Застосовуючи термінологію наукознавства, сьогодні можна казати не лише про мультипарадигмальність історичної науки, але й сучасної науки в цілому. Поява нових концепцій відбувається настільки швидко, що дослідники не встигають за новаціями, а мутація/модернізація старих концепцій дозволяє їм продовжувати своє існування в науці в доволі пристойному вигляді. До того ж сам спектр досліджень настільки широкий та різноманітний, що претендувати на енциклопедизм тепер вже не доводиться. Мультипарадигмальність перестає бути ознакою кризи (або, навпаки, криза стає перманентною: але це не може нас засмучувати). Все частіше лунають заклики до розвитку «методології поліпарадигмальності». Відповідно, завдання скоріше зводиться до

пошуку адекватного проблемі методу. Якщо нова проблема не вирішується старим методом, то слід відшукати новий відповідний метод в усьому арсеналі сучасної науки. Тобто дослідницька стратегія має обов'язково включати метод. Результат же дослідження слід бачити не як дах, що вінчає будинок, а як основу для нового будівництва.

Саме так ми пропонуємо поглянути й на опубліковані у цьому випуску збірника статті. Давайте шукати в них нові методи, або такі результати, які кличуть нас до нових дослідницьких завдань. І нехай цей процес триває безкінечно довго...

Зміст

Від редактора.....	3
--------------------	---

Розділ I

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

<i>Ретина Л.П.</i> Теоретические новации в современной историографии.....	10
<i>Запьянова А.</i> Типология источников историографического исследования.....	41
<i>Колесник І.І.</i> Історіографія у сучасному поняттєвому просторі.....	53
<i>Маловичко С.И.</i> История исторической науки: поиск методологического инструментария в период парадигмальных изменений.....	70
<i>Орлов И. Б.</i> «Новые истории»: от междисциплинарности к претензиям на статус парадигмы.....	85

Розділ II

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА НАУКОЗНАВСТВО

<i>Урсу Д.П.</i> Историография как точная наука.....	99
<i>Болєбрух А.Г.</i> Историография в ракурсе истории науки.....	126
<i>Гарськова И.М.</i> Анализ историографии исторической информатики как научного направления.....	138
<i>Портнова Т.В., Чернов Е.А.</i> Куновская история науки: «мир природы», или «мир истории»?	172
<i>Румянцева М.Ф.</i> Парадигмальные механизмы современного историографического исследования.....	186

Розділ III ІСТОРІЯ ІСТОРІЇ

<i>Богданина О. М.</i> Соціокультурні фактори розвитку історичної науки на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.	198
<i>Левченко В.В.</i> Історичні дослідження професорсько-викладацького складу Одеського інституту народної освіти (1920 – 1930 рр.): напрями і традиції	211
<i>Посохова Л.Ю.</i> Православні колегуми України XVIII ст.: дискусії про ознаки моделі.....	224
<i>Ростиславлева Н.В.</i> Ф. К. Дальман и иерархия ценностей исторической науки в ситуации политических и социокультурных перемен.....	235

Розділ IV З ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

<i>Киселёва Ю.А.</i> Истоки становления историографии как учебной и научной дисциплины в Харьковском университете: первая треть XIX века.....	244
<i>Чухлий С.А.</i> Историк в переломную эпоху: перипетии судьбы и зигзаги научного творчества профессора М.В. Клочкова.....	265
<i>Сайпанова А.А.</i> С. И. Сидельников – декан исторического факультета Харьковского университета.....	275

Розділ V ІНТЕРВ'Ю

<i>Попова Т.Н.</i> Інтерв'ю.....	286
----------------------------------	-----

Розділ VI ІСТОРИЧНА ОСВІТА

<i>Приходько Я.М.</i> Магістратура з історії в США: Навчальний процес та місце в системі вищої освіти.....	304
--	-----

Розділ VII СПОГАДИ

Від редакції.....	318
<i>Бернд Бонвеч</i> . Фриц Теодор Эпштейн – ученый и учитель.....	320

Розділ VIII ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

В.П. Бузескул - П.Г. Виноградов: письма, воспоминания.....	332
Из неопубликованного научного наследия М. М. Лунина.....	354

Розділ IX ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, БІБЛЮГРАФІЇ

<i>Миколенко Д.В.</i> В память о харьковском профессоре.....	362
<i>Астахова В.И.</i> Традиция – это когда память превращается в конкретные дела.....	365
<i>Посохов С.И.</i> Розмова про себе та свій фах.....	368
Харківський історіографічний збірник: бібліографія №№1 – 9 (1995 – 2008 рр.).....	372

Розділ X MEMORIA

Володимир Кузьмич Міхеєв (1937–2008 рр.).....	392
Відомості про авторів.....	395

Наукове видання

Харківський історіографічний збірник
Випуск 10

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерна верстка С.Г. Котенко
Макет обкладинки І.М. Дончик

Підписано до друку 26.03.2010. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум.-друк. арк. 20,6. Обл.-вид. арк. 24,0
Тираж 300 пр. Ціна договірна.

61077, Харків, пл. Свободи, 4, Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна.

Надруковано: ХНУ імені В.Н. Каразіна
61077, Харків, пл. Свободи, 4.
Тел.: 705-24-32

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3367 від 13.01.09